

ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİ TÜRK RESMİNDE OKUMA YAZMA SEFERBERLİĞİNE DAİR YANSIMALAR

Ahmet DALKIRAN*

Özet

Cumhuriyetin ilanı ile birlikte her alanda uygulanan modernleşme hareketleri bağlamında 1928 tarihinde harf inkılabı gerçekleştirilerek *Latin* harflerini esas alan Türk alfabesi yürürlüğe konulmuştur. Bu nedenle Kasım 1928’de gerçekleştirilen harf inkılabından sonra yeni harflerle okuma yazma öğretmek amacıyla Halk Mektepleri, Halk Dershaneleri ve Gece Kursları *Millet Mektepleri*’ne dönüştürülmüş ve ülke genelinde topyekûn bir okuma yazma seferberliği başlatılmıştır. Erken Cumhuriyet dönemi eğitim seferberliğinin kültürel önemi o döneme ait resimlere de konu olmuştur. Bu resimlerde genellikle üniformaları içinde sağlıklı okul çocukları, okuma yazma dersi alan kadınlar ve oğlanlarla kızların eğitim ve Cumhuriyet idealleriyle tanıştıkları karma öğretim yapılan köy okulları tasvir edilmiştir. Söz konusu resimler yaşanan sürecin belgelenmesi açısından önem arz etmektedir. Bu bağlamda okuma yazma seferberliği teması her ne kadar birçok sanatçının eserlerine yansımış olsa da, amaçlı örnekleme olarak konuyla ilgili görece daha çok sayıda eser veren Şeref Akdik, Malik Aksel ve Cemal Tollu’nun 1928-1940 yılları arasında yaptıkları çalışmalar dikkate alınmıştır ve elde edilen bulgularla ilgili literatüre katkı yapılması amaçlanmıştır. Şeref Akdik’in *Okuma Yazma Kursu/Millet Mektebi* ve *Mektebe Kayıt* isimli çalışmaları, Malik Aksel’in *İlk Mektep* ve *Yeni Mektep* isimli çalışmaları, Cemal Tollu’nun ise *Alfabe Okuyan Köylüler* ve *Bir Öğretmenin Portresi* isimli çalışmaları araştırma kapsamında incelenerek değerlendirilmiştir. Değerlendirme sonunda ilgili sanatçıların erken Cumhuriyet döneminde harf inkılabının benimsenmesi, yerleşmesi ve okuryazarlığın artırılması çabalarına, dönemin ideolojisine uygun bir anlayışla ortaya koydukları eserleri ile halkın okuryazarlığa özendirilmesi ve motivasyonunun artırılması açısından katkıda buldukları ve aynı zamanda da dönemin eğitim anlayışını eserleri ile belgeledikleri anlaşılmıştır. Genel tarama modelinin kullanıldığı araştırmada nitel araştırma yöntem ve teknikleri kullanılmıştır. Araştırmada sanal ve basılı kaynaklardan literatür taraması yapılarak veriler toplanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Şeref Akdik, Malik Aksel, Cemal Tollu, Türk Resmi, Okuma Yazma Seferberliği

REFLECTIONS ABOUT THE LITERACY CAMPAIGN IN THE EARLY REPUBLIC PERIOD TURKISH PAINTING

Abstract

With the proclamation of the Republic, in the context of modernization movements implemented in every field, in 1928, the letter reform was realized and the Turkish alphabet based on *Latin* letters was put into effect. For this reason, after the alphabet revolution in November 1928, in order to teach reading and writing with new letters, Folk Schools, Public Courses and Night Courses were transformed into *National Schools* and a total literacy mobilization was initiated throughout the country. The cultural importance of the early Republican educational mobilization has been the subject of the paintings of that period. These pictures generally depict healthy school children in

* Prof. Dr., Selçuk Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Resim Bölümü, dalkiran30@hotmail.com

their uniforms, women taking literacy lessons, and village schools where girls and girls meet the ideals of education and the Republic. These pictures are important in terms of documenting the process. In this context, although the theme of literacy mobilization has been reflected in the works of many artists, the works of Şeref Akdik, Malik Aksel and Cemal Tollu, who produced relatively more works on the subject, between 1928-1940 were taken into consideration as a purposeful sample and it is aimed to make contribution to the literature about the findings. Şeref Akdik's works named *Literacy Course / National School* and *School Enrollment*, Malik Aksel's works named *First School* and *New School*, and Cemal Tollu's works named *Peasants Reading Alphabet* and *Portrait of a Teacher* were examined and evaluated within the scope of the subject. At the end of the evaluation, it was understood that the relevant artists contributed to the efforts to adopt the letter revolution in the early Republican period, to settle it and to increase literacy, to encourage the people to literacy and to increase their motivation with their works in accordance with the ideology of the period, and at the same time document the understanding of education of the period with their works. Qualitative research methods and techniques were used in the study which general scanning model was used. In the research, data were collected from virtual and printed sources by scanning the literature.

Keywords: Şeref Akdik, Malik Aksel, Cemal Tollu, Turkish Painting, Literacy Campaign

Giriş

Cumhuriyetin ilanı ile birlikte her alanda uygulanan modernleşme hareketleri bağlamında, eğitim alanında da radikal kararlarla yeni düzenlemelere gidilmiştir. 1 Kasım 1928 tarihinde gerçekleştirilen harf inkılabı ile *Latin Alfabesi*'ne geçilmiştir. Bu bağlamda Latin alfabesi ile yurt genelinde bir okuma yazma seferberliği başlatmak, *Tevhid-i Tedrisat Kanunu*'nu çıkartmak, erken Cumhuriyet Dönemi'nin ilk ve en önemli icraatları arasında yer almıştır.

Kasım 1928'de gerçekleştirilen harf inkılabından sonra yeni harflerle okuma yazma öğretmek amacıyla Halk Mektepleri, Halk Dershaneleri ve Gece Kursları, *Millet Mektepleri*'ne dönüştürülerek erken Cumhuriyet döneminin ilk ve en büyük okuma yazma seferberliği başlatılmıştır (Görsel-1). 1929 yılında *Millet Mektepleri Kanunu*'nun kabul edilmesiyle okulların yanı sıra tüm devlet kurumlarında, köylerde, kahvehanelerde, hapishanelerde Millet Mektepleri açılmış ve 16-45 yaşları arasındaki tüm vatandaşların okuma yazma kurslarına katılması zorunlu kılınmıştır. Okuma yazma kursları, ilkokul olan yerlerde bu okullarda açılmış, okul bulunmayan yerlerde ise birer ay süreli gezici kurslar düzenlenmiştir. Okuma yazma seferberliğinde tüm öğretmenlerle birlikte aydınlar da seferber olmuştur. Millet Mektepleri *A* ve *B dershaneleri* olmak üzere birbirini izleyen iki düzeyden oluşmuştur. *A dershaneleri* okuma yazma bilmeyenlere okuma yazma öğretmiş, *B dershaneleri* ise vatandaşlık hak ve ödevleri ile temel yaşam becerileri kazandırmıştır. Millet Mektepleri'nin amacı; Türk halkını okuryazar hale getirmek, ona yaşam ve geçiminin gerektirdiği temel bilgi ve becerileri kazandırmaktır. Toplumsal gelişmede önemli rolleri üstlenen ve görevleri yerine getiren Millet Mektepleri'nin genel başkanlığını ve başöğretmenliğini ise Atatürk (Görsel-2, 3) üstlenmiştir (Sanal-1, 2020, s. 1).



Görsel 1: Yeni açılan Millet Mekteplerinden birisine kayıt olmak için bekleyen vatandaşlar



Görsel 2: Atatürk yeni harfleri öğretirken, 20 Eylül 1928 Kayseri, 13 Ekim 1928 tarihli L'illustration dergisinin kapağı



Görsel 3: Atatürk, üniformaları içinde görülen öğrencilerle

Cumhuriyet yönetimi hedeflediği çağdaş uygarlık düzeyini yakalamak için uygun toplumsal yapıyı oluşturmak adına eğitime önemli bir rol biçmiştir. Bu açıdan, harf inkılabı ile birlikte uygulamaya konan eğitim seferberliğinde Millet Mektepleri de, eğitimin toplumsal rolüne uygun olarak Cumhuriyet rejiminin yeni kimliğini kazanması ve yapılanmasında önemli katkılar sağlamıştır (Duman'dan aktaran Bayraktutan, 2020, s. 146).

Erken Cumhuriyet dönemi eğitim seferberliğinin kültürel önemi o döneme ait fotoğraf ve resimlere de konu olmuştur. Bu fotoğraf ve resimlerde genellikle üniformaları içinde sağlıklı okul çocukları, okuma yazma dersi alan kadınlar ve oğlanlarla kızların eğitim ve Cumhuriyet idealleriyle tanıştıkları karma öğretim yapılan köy okulları tasvir edilmiştir (Bozdoğan, 2008, s. 104; Okkalı ve Baytar, 2020, s. 153).

Bu bağlamda, erken Cumhuriyet dönemindeki okuma yazma seferberliğini konu alan dönemin resim çalışmalarının bir kısmının durum tespiti niteliğinde ortaya konulduğu görülürken bir kısmının ise söz konusu seferberliğe toplumu özendirmek ve toplumda motivasyon yaratmak amacıyla Cumhuriyet ideallerine uygun bir bakış açısı ile kompoze edildiği anlaşılmaktadır.

Bu açıdan erken Cumhuriyet dönemine ait okuma yazma seferberliğinin görüldüğü resimler hem yazılı kaynaklar dışında dönemin eğitim anlayışını belgelemeleri hem de okuma yazma seferberliğine yaygınlık kazandırılması çabalarında resim sanatının rolünü ortaya koymaları bakımından oldukça önem arz etmektedir.

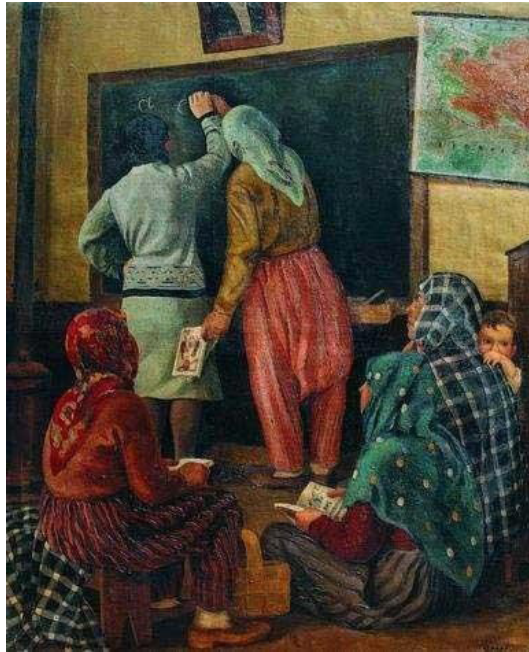
Okuma yazma seferberliği teması her ne kadar birçok sanatçının eserlerine yansımış olsa da, amaçlı/ölçüt örnekleme olarak konu kapsamında birden çok esere sahip ressamardan Şeref Akdik, Malik Aksel ve Cemal Tollu'nun 1928-1940 yılları arasında yaptıkları çalışmalar dikkate alınmış ve elde edilen bulgularla ilgili literatüre katkı yapılması amaçlanmıştır. Nitel araştırma yöntem ve tekniklerinin kullanıldığı çalışmada derinlemesine araştırma yapabilmek amacıyla zengin bilgiye sahip olduğu düşünülen durumların derinlemesine çalışılmasına imkân vermesi (Büyüköztürk, 2012, s. 9-11) nedeniyle amaçlı/ölçüt örnekleme yöntemi tercih edilmiştir. Genel tarama modelinin kullanıldığı çalışmadan elde edilen veriler sanal ve basılı kaynaklardan literatür taraması yapılarak toplanmıştır.

Şeref Akdik Resimlerinde Erken Cumhuriyet Dönemi Okuma Yazma Seferberliğine Dair Yansımalar

Şeref Akdik (1902-1972) daha ortaokul yıllarında İbrahim Çallı ve Hoca Ali Rıza gibi akademisyen ressamlarından dersler almış, 1915'te girdiği Sanayi-i Nefise de Resim Şubesinde Hikmet Onat ve yine İbrahim Çallı'nın öğrencisi olmuştur. 1925'te açılan Avrupa sınavını kazanarak resim eğitimi için Paris'e gitmiş ve Julian Akademisi'nde Paul-Albert Laurens'in öğrencisi olmuştur. 1928'de Türkiye'ye döndükten sonra Orta Muallim Mektebi ve Terbiye Enstitüsü'ne (Gazi Eğitim Enstitüsü) resim öğretmenleri olarak atanmıştır. 1932'de İstanbul Erkek Öğretmen Okulu, 1934'te de Haydarpaşa Lisesi'nde resim öğretmenliği yapmıştır. Yurt gezileri programlarıyla yaygınlaşan, sanatta yöresel ve ulusal eğilimin güçlenmesinde büyük katkıları olan bir ressamdır. 1951'den sonra öğretim üyesi olarak atandığı Devlet Güzel Sanatlar Akademisinde resim ve hat dersleri vermiştir (Arslan, 1997, s. 41). 1930 kuşağının izlenimci eğilimli ressamları arasında olan Akdik, akademik bilgi ve deneyimlerini yöresel gözlemleri ile birleştirmiş ve neredeyse resim sanatının her türünü deneyerek büyük çapta kompozisyonlar, peyzajlar, natürcimler ve portreler ortaya koymuştur (Pekmezci, 2006, s. 46).

Akdik'in eserleri sosyal ve inkılapçı bir karaktere sahiptir. Sanatçı'nın 1929 yılında yaptığı Atatürk portresi Cumhuriyet ve inkılapları konu alan çalışmalarının başlangıcını oluşturmuştur. *Millet Mektebi, Mektebe Kayıt, Köylüler Resim-Elişi Dersinde* isimli büyük boy çalışmaları 1932 yılında başlayan ve her yıl Halkevi'nde açılan inkılap sergilerinin eğitim konulu en gözde resimlerindedir. Sanatçı, *Millet Mektebi* isimli eserini yaptığı yıllarda, Gazi Terbiye'nin dersliğinde Atatürk'le tanışmış ve söz konusu resim üzerine konuşmuştur (Giray, 1997, s. 264).

Bu kapsamda sanatçının *Millet Mektebi* ya da *Okuma Yazma Kursu* gibi isimlerle anılan çalışması (Görsel-4) incelendiğinde, harf inkılabı sonrasında millet mekteplerinde okuma yazma öğrenen geleneksel kıyafetleri içerisindeki köylü kadınlar ile onlara okuma yazma öğreten Cumhuriyet ideolojisinin yaratmaya çalıştığı modern kıyafetli aydın ve eğitimli yeni kadın öğretmen tipinin birlikte betimlendiği görülmektedir.



Görsel 4: Şeref Akdik, Millet Mektebi/Okuma Yazma Kursu, 1933, Tuval Üzerine Yağlıboya, 180x150 cm., MSGSÜ-İstanbul Resim ve Heykel Müzesi

Sanatçı kompozisyonda görülen köylü kadınlarını ellerinde alfabe kitapları ile pür dikkat öğretmenlerini izler halde betimleyerek onlara çağdaşlaşma yolundaki ilk adımlarını attırırken çağdaşlığın geleceğe taşınmasını ise çocuk figürü ile vurgulamıştır. Bu bağlamda Akdik'in, Cumhuriyet rejimi tarafından, gelecek nesilleri yetiştirecek olan Anadolu kadınına biçilmiş olan hem eğitilmiş ve modern kadın rolü hem de annelik rolüne uygun bir yaklaşımla eserini ortaya koyduğu anlaşılmaktadır. Yeni dönemde kadının artık rejim tarafından yaratılmak istenen modern aile tipinin odak noktasına çekildiği söylenebilir. Zira kadın ister anne olsun ister öğretmen olsun gelecek nesilleri yetiştirme görevi kendisine verilmiştir.

Ulus devlet mantığında, millet büyük bir aile olarak kurgulandığından kadınların evde evladını yetiştirmesiyle okulda öğrencileri eğitmesi benzer durumlardır. Burada amaç, ulusa hizmet edecek ve onu kalkındıracak nesiller yetiştirmektir. Rejimin kadına biçtiği ideal meslek; annelik rollerinin devamı olan öğretmenliktir. Bu anlayışa göre, aileden başlayarak toplumu eğitecek ve modern Türkiye'yi kuracak olanlar kadınlardır (Ergönül ve Koca, 2017, s. 773).

Şeref Akdik'in *Millet Mektebi/Okuma Yazma Kursu* isimli çalışması da erken Cumhuriyet dönemi kadınına biçilen söz konusu rolü en iyi şekilde yansıtmaktadır.

Bu resim Cumhuriyet'in ilanından sonra başlatılan okuma yazma seferberliğinin önemli bir göstergesi olmuş ve açılan okullara ve bu yolla eğitime yapılan vurgu ile ülkedeki gelişimi ifade etmiştir (İncel, 2004, s. 37).

Sanatçı'nın *Mektebe Kayıt* isimli eseri (Görsel 5) incelendiğinde ise, kompozisyonun ön planında masada oturan ve modern kıyafetleri içerisinde aydın ve eğitilmiş tavrı ile okul çağı gelen çocukların kayıtlarını alan bir öğretmen yer almaktadır. Söz konusu masanın önünde ise sıralı halde duran anne ve çocuğu ile dede ve torunları görülmektedir. Arka planda ise iki kadın önlerinde duran erkek çocuğu ile biraz utangaç ama aynı zamanda heyecanlı bir yüz ve vücut ifadesi ile kayıt alan öğretmeni izlerken tasvir edilmiştir. Kompozisyonun arka planındaki haritadan mekânın bir okul ortamı olduğu anlaşılmaktadır. Hem çocukların hem de çocuklarını okula kaydettiren köylülerin mutlulukları yüz ifadelerinden okunabilmektedir.



Görsel 5: Şeref Akdik, *Mektebe Kayıt*, 1935, Tuval Üzerine Yağlıboya, 167,5 × 212,5 cm., Ankara Resim Heykel Müzesi

Harf inkılabından sonra tüm yurttaki düzenlenen okuma yazma seferberliğinin ele alınmış olduğu eserde en önemli ayrıntılardan bir tanesi de baba figürünün olmamasıdır. Bu kapsamda sanatçı tarafından söz konusu eserde bilinçli olarak baba figürüne yer verilmemesiyle, kurtuluş savaşından

çıkmiş ve büyük oranda erkek nüfusunu kaybetmiş olan ülkenin geride kalan bir avuç kadın, çocuk ve yaşlı nüfusuyla, gerçekleştirilen inkılaplar yoluyla yeniden var olma mücadelesine de vurgu yapıldığı söylenebilir.

Sonuç olarak, erken Cumhuriyet döneminde açılan eğitim kurumları vasıtasıyla gerçekleştirilen okuma yazma seferberliği şüphesiz genç Cumhuriyetin modernleşme çabalarının en önemli göstergelerindedir. Bu bakımdan toplumsal gerçekçi bir anlayışla dönemin değişimlerini eserlerinde yorumlayan Şeref Akdik'in, inkılapların yerleşmesi sürecinde eğitime verilen önemi devlet ideolojisine uygun olarak resimlerinde vurguladığı görülmüştür. Sanatçının bu yolla harf inkılabının yerleşmesi ve yaygınlaştırılmasında eserleri ile özendirici bir rol oynayarak Cumhuriyet ideallerine hizmet ettiği anlaşılmaktadır.

Malik Aksel Resimlerinde Erken Cumhuriyet Dönemi Okuma Yazma Seferberliğine Dair Yansımalar

Malik Aksel, geleneksel halk sanatlarından ve Anadolu köylüsünün yaşamından yola çıkarak figüratif ağırlıklı yapıtlar gerçekleştirmiştir. 1918'de İstanbul Erkek Öğretmen Okulu'na giren Aksel, burada resim hocası Şevket Dağ'ın ilgi ve desteğiyle resim çalışmalarını yoğunlaştırmıştır. 1921'de mezun olan sanatçı 1928'de Avrupa sınavını kazanarak Almanya'ya gitmiş ve Berlin Güzel Sanatlar Akademisine bağlı Resim ve Grafik Sanatlar Yüksekokulu'nda *Grossmann*'la resim ve oyma baskı çalışmıştır. 1931'de Türkiye'ye dönmüş ve 1932'de Gazi Muallim Mektebi ve Terbiye Enstitüsü (Gazi Eğitim Enstitüsü) Resim-İş Bölümüne öğretim üyesi olarak atanmıştır. Bu yıllardan başlayarak Anadolu'nun çeşitli yerlerine gitmiş ve 1939'da yurt gezileri kapsamında Sivas ve Denizli'de çalışmıştır. Bu geziler sanatçının geleneksel halk sanatlarıyla yakından ilgilenmesini sağlamıştır. Aksel yöresel ve folklorik konulardan yola çıktığı resimlerinde Anadolu insanını, günlük yaşamı içinde tuvale aktarmıştır (Arslan, 1997: 44). Sanatçı 1951'de İstanbul Çapa Öğretmen Okulu Resim Semineri'ne atanmış ve emekliye ayrıldığı 1968'e kadar Çapa Eğitim ve Atatürk Eğitim Enstitüsü Resim Bölümü'nde başarılı bir sanat eğitimcisi olarak birçok öğrenci yetiştirmiştir. Aksel 1930'lu yıllardan itibaren sanat alanında yazdığı yazıları, gazete ve dergilerde yayımlanan makaleleri ve Anadolu resim geleneklerini inceleyen kitapları ile (*Resim Sergisinde Otuz Gün, İstanbul Mimarisinde Kuş Evleri, Anadolu Halk Resimleri, Türklerde Dini Resimler, Sanat ve Folklor, İstanbul'un Ortası*) ülke kültür tarihine önemli katkılar yapmıştır (Pekmezci, 2006, s. 66).

Çağdaş Türk yaşamından kesitleri ve geleneksel kültür izlerini betimleyen doğal, içten resimleri ile tanınan (Pekmezci, 2006, s. 66) Aksel, okuma yazma seferberliği kapsamında erken Cumhuriyet Türkiye'sinde yükselen bir değer olan eğitim konulu resimler de yapmıştır. Sanatçı'nın bu resimleri 1933'te başlatılan İnkılap *Sergileri*'nde yer almıştır.

İlk Mektep, Yeni Mektep, Köy Mektebi, Mektebe Giderken, Mektebe Götüren, Mektepte Bayrak Merasimi isimli eserler Aksel'e ait eğitim temasının görüldüğü belli başlı çalışmalardır.

Aksel'in, *İlk Mektep* isimli çalışmasında, (Görsel-6) ilk bakışta takım elbisesiyle bir elini öğrencilerin sırası üzerine koyan diğer elini ise hafif ceketinin cebine sokmuş olduğu görülen ve vücut ifadesinden kendine olan güveni hissedilen, aydın ve modern öğretmen figürü görülmektedir. Daha sonraysa dikkati bir kız, bir erkek şeklinde sıralarda oturan ilköğretim çağındaki öğrenciler çekmektedir. Bu bağlamda erken Cumhuriyet döneminde modernliğin en önemli göstergelerinden sayılan ve dönemin çoğu ressamının eserlerinde de görülen karma eğitimin yapıldığı okul modelinin Malik Aksel'in eserlerine de konu olduğu anlaşılmaktadır.



Görsel 6: Malik Aksel, İlk Mektep, Karton Üzeri Füzen 37 x 27 cm

Aksel'in *Yeni Mektep* isimli çalışmasında (Görsel-7) ise modern kıyafetleri içerisinde, öğrencileriyle samimi, içten ve sıcak bir şekilde ilgilenen bayan öğretmenler ve özgürce resim yapan kız ve erkek öğrenciler görülmektedir.



Görsel 8: Malik Aksel, Yeni Mektep, 1936, Tuval Üzerine Yağlıboya, 84 x 84 cm

Resimde renkler canlı ve saf, mekânsa oldukça aydınlıktır. Öğrenciler ise hem mutlu hem de çalışır bir halde resmedilmiştir. Bu bağlamda Aksel'in çalışmalarında betimlediği, modern kıyafetli öğretmenler ve modern okul formalı, aydınlık yüzlü, mutlu ve çalışkan öğrencilerle gelecek vadeden genç Cumhuriyet'in çağdaşlaşma hedeflerine vurgu yaptığı söylenebilir.

Sonuç olarak Aksel'in konu kapsamında ele alınan çalışmalarında özellikle kız ve erkek öğrencilerin aynı kompozisyonda betimlenmesi ile genç Cumhuriyetin modernleşme ideolojisi kapsamında inkılapların toplumda yerleştirilmesi çalışmalarında cinsiyet eşitliğinin ön planda tutulması ilkesine uygun olarak karma eğitim modelinin vurgulandığı anlaşılmaktadır. Her iki kompozisyonda da tüm öğrencilerin modern kıyafetler içerisinde ve yüzlerinin oldukça mutlu bir ifade ile verildiği

ve mekânın aydınlık biçimde tasvir edildiği görülmektedir. Fırça vuruşlarının yumuşaklığı da söz konusu aydınlık ve mutluluk hissiyatını iyice kuvvetlendirmektedir. Bu açıdan, sanatçının erken Cumhuriyet dönemi eğitim sistemi içerisinde gelişen ve gelişecek olan çağdaş, yeni fikirleri, aydınlık yüzlü ve modern kıyafetler içerisinde betimlediği çocuklarla ifade ettiği anlaşılmaktadır. Bu bağlamda Malik Aksel'in eğitim konulu çalışmalarıyla Cumhuriyet döneminde harf inkılabının benimsenmesi, yerleşmesi ve okuryazarlığın artırılması çabalarına dönemin ideolojisi bağlamında hizmet ettiği ve yine söz konusu resimleri ile erken Cumhuriyet dönemi eğitim anlayışını belgelediği söylenebilir.

Cemal Tollu Resimlerinde Erken Cumhuriyet Dönemi Okuma Yazma Seferberliğine Dair Yansımalar

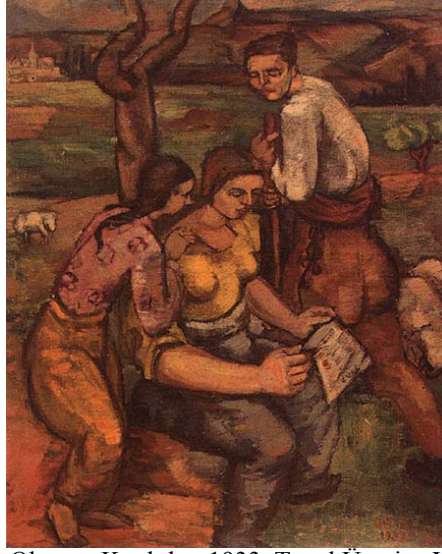
Resim sanatına ilgisi küçük yaşlarda başlayan Cemal Tollu (1899-1968), ortaokulu bitirince Sanayi-i Nefise'ye girmiştir. Fakat İstanbul'un işgal yıllarında okul kapanınca öğrenimine ara vermek zorunda kaldığından bu süre zarfında Ankara'ya giderek talimgâha katılmış ve bir süre süvari zabiti olarak görev yapmıştır. Öğrenimine daha sonra İstanbul'a döndüğünde kaldığı yerden devam eden Tollu (Atar, 2008, s. 28) 1927'de akademiden mezun olmuş ve 1929 yılına kadar Elazığ'da resim öğretmenliği yapmıştır (Giray, 1997, s. 362). Sanatçı 1931-1932 yılları arasında resim eğitimi almak için gittiği Avrupa'da Almanya'da *Hans Hoffman*, Fransa'da ise *A. Lhote*, *F. Leger*, *L. Marcousis* atölyeleri ile *M. Grommaire* gibi özel atölyelerde kısa soluklu çalışmalar yapmıştır (Giray, 1999, s. 210). Tollu 1932'de Türkiye'ye döndüğünde sırasıyla ilk olarak Erzincan Lisesi'nde resim öğretmenliğine atanmıştır. Burada üç yıl görev yaptıktan sonra 1935'te Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi Müdür Yardımcılığına atanmış ve 1937'de de Devlet Güzel Sanatlar Akademisine atölye hocası olarak atanmıştır (Giray, 1997, s. 362). 1933 yılında kurulan D Grubu'nun kurucu üyeleri arasında da yer alan Tollu akademideki hocalığı sırasında 1953 yılında Resim Bölüm Başkanlığına getirilmiştir. Sanatçı resim çalışmaları yanında sanat yazıları da yazmıştır (Atar, 2008, s. 28).

Resimlerinde yerel konuları kübist bir anlayışla yorumlayan Cemal Tollu'nun *Alfabe Okuyan Köylüler* ve *Bir Öğretmenin Portresi* isimli çalışmaları araştırma konusu olan okuma yazma seferberliğinin yansımalarının görüldüğü eserlerine örnek olarak verilebilir.

Tollu'nun *Alfabe Okuyan Köylüler* isimli eseri (Görsel-9) ele alındığında; ilk bakışta kompozisyonun merkezinde, oturur vaziyette elindeki kâğıttan yeni alfabeyi okuyan genç bir köylü kadını görülmektedir. Daha sonraysa köylü kadının omuzuna yaslanmış henüz ergenlik çağında olduğu söylenebilecek bir kız çocuğu kadının elindeki alfabeye bakıyor halde betimlenmiştir. Köylü kadın ve genç kızın gerisinde ise onlara zıt bakış açısı istikametinde kompozisyon yüzeyine yerleştirilmiş genç bir erkek figürü görülmektedir. Söz konusu figürün de yine merkezdeki kadın figürünün elindeki alfabeye dikkatlice baktığı anlaşılmaktadır. Genç erkek ve küçük kız figürleri muhtemelen okuryazarlık hususunda kendilerinden daha iyi durumda olduğu düşünülen ve alfabe okuyan genç kadını izleyerek okumayı çözmeye çalışmaktadırlar.

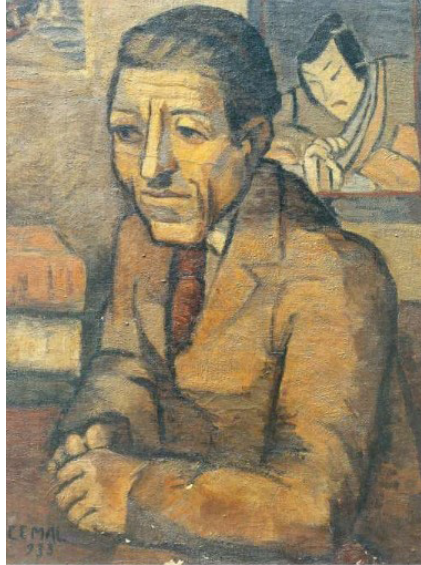
Kompozisyonun merkezindeki genç kadın figürünün güçlü kolları Anadolu kadınının ekip biçmekteki tecrübe ve maharetini ortaya koyar niteliktedir. Bu bağlamda söz konusu bu güçlü kollarla hissettirdiği azimle, elinde tuttuğu yeni alfabeyi okuma konusunda da aynı mahareti ortaya koyacağına inancını vermektedir.

Kadın anadır, nesli yetiştirir, eşine yoldaştır ve daima ailenin merkezindedir. Bu açıdan genç Cumhuriyetin çağdaşlaşma ideolojisinin yerleştirilmesinde de merkezde tutulmuştur. Bu durumu Tollu, *Alfabe Okuyan Köylüler* isimli eserinde, kompozisyonun merkezinde yer alan güçlü kuvvetli, azimli, tarlasında çalışırken bile kendisini eğitime adanmış Anadolu kadını figürü ile vurgulamıştır.



Görsel 9: Cemal Tollu, Alfabe Okuyan Köylüler, 1933, Tuval Üzerine Yağlıboya, 92 × 73 cm., İstanbul Resim ve Heykel Müzesi

Tollu'nun *Bir Öğretmenin Portresi* isimli (Görsel-10) eseri incelendiğinde ise; sanatçının kübist bakış açısıyla betimlediği genç bir erkek öğretmene ait portre yorumlaması görülmektedir. Kravat ve ceketi ile dönemin aydın eğitimli erkek yüzünü yansıtan öğretmen figürünü, figürün hemen gerisinde üst üste dizilmiş kalın kitaplarla birlikte betimleyen sanatçı, bu yolla genç Cumhuriyet'in bilimin ışığında yaratmaya çalıştığı aydın, eğitimli ve modern öğretmen tiplemesine kavramsal açıdan gönderme yapmaktadır. Kompozisyonun arka planında duvarda asılı halde görülen ve muhtemelen Japon resim sanatına ait olan resim tablosu ise söz konusu kavramı entelektüel bakış açısına sahip öğretmen algısı bağlamında güçlendirmektedir. Öğretmen figürüne ait portre üzerindeki belirgin ışıklar ise yine genç Cumhuriyet'in eğitim ideolojisine uygun biçimde aydınlık yüzlü modern eğitimci tiplemesine uygun şekilde verilmiştir.



Görsel 10: Cemal Tollu, Bir Öğretmenin Portresi, 1933, Tuval Üzerine Yağlıboya, 65 x 50,5 cm., İstanbul Resim ve Heykel Müzesi

Sonuç olarak, devrimci bir kişiliğe sahip olan Cemal Tollu konu kapsamında ele alınan eserlerinde ailenin eğitimi olan kadını ve toplumun eğitimi olan öğretmeni kompozisyonlarının merkezine yerleştirmiştir. Sanatçı, ister tarlasında çalışan köylü kadın olsun, ister şehirli, modern, eğitilmiş öğretmen olsun, çalışmalarında ele aldığı figürlerini çağdaşlığın simgesi olan kitap kavramıyla birlikte betimleyerek genç Cumhuriyet'in modern toplum ideallerine ulaşmasında eğitimin önemini vurgulamıştır.

Sonuç

Cumhuriyetin ilanı ile birlikte her alanda uygulanan modernleşme hareketleri bağlamında, eğitim alanında da radikal kararlarla yeni düzenlemelere gidilmiş ve 1 Kasım 1928 tarihinde gerçekleştirilen harf inkılabı ile *Latin alfabesi*'ne geçilmiştir. Latin alfabesi ile yurt genelinde bir okuma yazma seferberliği başlatmak, *Tevhid-i Tedrisat Kanunu*'nu çıkartmak, erken Cumhuriyet Dönemi'nin ilk ve en önemli icraatları arasında yer almıştır. Bu bağlamda yeni harflerle okuma yazma öğretmek amacıyla Halk Mektepleri, Halk Dershaneleri ve Gece Kursları, Millet Mektepleri'ne dönüştürülerek erken Cumhuriyet döneminin ilk ve en büyük okuma yazma seferberliği başlatılmıştır.

Erken Cumhuriyet döneminde okuma yazma seferberliğinin kültürel önemi, döneme ait resimlerde de sıkça vurgulanarak okuma yazma oranının çok düşük olduğu topluma görsel kültür yoluyla motivasyon kazandırmak ve eğitime teşvik etmek amaçlanmıştır. Bu resimlerde genellikle üniformaları içinde sağlıklı okul çocukları, okuma yazma dersi alan kadınlar ve oğlanlarla kızların, eğitim ve Cumhuriyet idealleriyle tanıştıkları karma öğretim yapılan köy okulları tasvir edilmiştir. Söz konusu resimlerin ortak özellikleri ise Cumhuriyet ideallerine uygun bir bakış açısıyla kompozite edilmeleridir.

Bu bakımdan konu kapsamında eserleri incelenen, inkılapçı ve toplumsal gerçekçi anlayışıyla dönemin değişimlerini eserlerinde yorumlayan Şeref Akdik'in, inkılapların yerleşmesi sürecinde devlet ideolojisine uygun olarak eğitime verilen önemi eserlerinde vurguladığı ve harf inkılabının yerleşmesi ve yaygınlaştırılmasında resimleri ile özendirici rol oynadığı tespit edilmiştir.

Malik Aksel'in konu kapsamında ele alınan çalışmalarında da özellikle kız ve erkek öğrencilerin aynı kompozisyonda betimlenmesi ile genç Cumhuriyetin modernleşme ideolojisine uygun olarak, karma eğitim modelinin vurgulandığı tespit edilmiştir.

Cemal Tollu'nun konu kapsamında ele alınan eserlerinde ise; ailenin eğitimi olan kadını ve toplumun eğitimi olan öğretmeni kompozisyonlarının merkezine yerleştirdiği görülmüştür. Sanatçının, ister tarlasında çalışan köylü kadını olsun, ister şehirli, modern, eğitilmiş öğretmen olsun, çalışmalarında ele aldığı figürlerini çağdaşlığın simgesi olan kitap kavramıyla birlikte betimleyerek genç Cumhuriyet'in modern toplum ideallerine ulaşmasında eğitimin önemini vurguladığı tespit edilmiştir.

Bu açıdan, Türk sanatçıların erken Cumhuriyet döneminde harf inkılabının benimsenmesi, yerleşmesi ve okuryazarlığın artırılması çabalarına dönemin ideolojisi bağlamında hizmet ettiği ve yine ortaya koydukları eserleri ile erken Cumhuriyet dönemi eğitim anlayışını belgeledikleri söylenebilir.

Araştırma kapsamında eser örnekleri incelenen sanatçılar eserlerinde okuma yazma seferberliğine ait yorumlamalar görülen yegâne sanatçılar değildir. Ancak bu konuda istikrarlı çalışmaları olduğu tespit edildiğinden araştırmaya örneklem olmaları açısından tercih edilmişlerdir.

Kaynakça

- Arslan, N. (1997). Aksel Malik, *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi* içinde (1, 44), İstanbul: Yapı Endüstri Merkezi Yayınları.
- Atar, A. (2008). *Anadolu Üniversitesi Çağdaş Sanatlar Müzesi Koleksiyonu*, İstanbul: Anadolu Üniversitesi Yayınları No:1877.
- Bayraktutan, F. (2020). Millet Mekteplerinin Halk Eğitimi Açısından İncelenmesi, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi*, Sayı/Issue: 37, 119-150, DOI: 10.26650/YTA2020-005.
- Bozdoğan, S. (2008). *Modernizm ve Ulusun İnşası: Erken Cumhuriyet Türkiye'sinde Mimari Kültür*, İstanbul: Metis Yayınları.
- Büyükoztürk, Ş. (5/14/2012). Örnekleme Yöntemleri, [http://cv.ankara.edu.tr/duzenleme/kisisel / dosyalar/21082015162828.pdf](http://cv.ankara.edu.tr/duzenleme/kisisel/dosyalar/21082015162828.pdf) (Erişim Tarihi: 24.12.2020).
- Duman, S. (2013). *Modern Türkiye'nin İnşasında Halkevleri ve Sivas Halkevi Örneği*, Ankara, Berikan Yayınları.
- Ergönül, E. & Koca, B. (Aralık 2017). Erken Cumhuriyet Dönemi Resimlerinde Kadın İmgesi: Modernleşme ve Milliyetçilik, *SDÜ ART-E Güzel Sanatlar Fakültesi Sanat Dergisi*, Cilt:10, Sayı:20, 761-786, ISSN 1308-2698.
- Giray, K. (1997). *Türkiye İş Bankası Resim Koleksiyonu*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Giray, K. (1999). *Ziraat Bankası Koleksiyonu*, Cilt:1, İstanbul: T.C. Ziraat Bankası A.Ş. Genel Müdürlüğü Yayınları.
- İncel, L. E. (2004). *Cumhuriyetin İlanından Günümüze Türk Resminde Köy ve Köy Yaşantısının Resim Eğitimine Katkısı*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Okkalı, İ. C. ve Baytar, İ. (Haziran 2020). Erken Cumhuriyet Döneminde Kentlileşme ve Şeref Akdik Resimlerindeki Yansıması, *SDÜ ART-E Güzel Sanatlar Fakültesi Sanat Dergisi*, Cilt:13, Sayı:25, 138-158, ISSN 1308-2698.
- Pekmezci, H. (2006). *"1800'lerden Günümüze Zamanın Belleği" Resim Koleksiyonu Sergisi*, İstanbul: Türkiye Halk Bankası Yayınları.
- Sanal-1. Yeni Harflerin Kabulünden Sonra Yetişkin Okuma Yazma Faaliyetleri – Hayat Boyu Öğrenme Portalı, <http://hbo.meb.gov.tr/portaldosyalar/index.php?git=tarih> (Erişim Tarihi: 15.10.2020).

Görsel Kaynakça

- Görsel 1:** <https://tr.pinterest.com/pin/444660163208881501/> (Erişim Tarihi: 24.10.2020)
- Görsel 2:** <https://mustafakemalim.com/nadir-18-fotograf-ve-belgeyle-harf-devrimi-gunlerinde-ataturk-ve-turk-basini/> (Erişim Tarihi: 24.10.2020)
- Görsel 3:** <https://onedio.com/haber/milli-egemenlikten-demokrasiye-ataturk-un-az-bilinen-19-sozu-391852> (Erişim Tarihi: 20.10.2020)

-
- Görsel 4:** <https://tr.pinterest.com/pin/275212227221501319/> (Erişim Tarihi: 15.10.2020)
- Görsel 5:** http://www.turkishpaintings.com/index.php?p=37&l=1&modPainters_artistDetailID=326&t=true (Erişim Tarihi: 20.10.2020)
- Görsel 6:** <https://www.istanbulmuzayede.com/urun/918973/malik-aksel-ilk-mektep-osmanlica-malik-imzali-karton-uzeri-fuzen-37-x-27-cm> (Erişim Tarihi: 15.10.2020)
- Görsel 7:** <https://www.kulturportali.gov.tr/portal/malik-aksel> (Erişim Tarihi: 15.10.2020)
- Görsel 8:** <https://www.kulturportali.gov.tr/portal/malik-aksel> (Erişim Tarihi: 15.10.2020)
- Görsel 9:** <http://www.kadimdostlar.com/topic/73000-cemal-tollu-d-1899-ystanbul-oe-1968-ystanbul-d-grubu-kurucularyndan-turk-ressam/> (Erişim Tarihi: 15.10.2020)
- Görsel 10:** <https://docplayer.biz.tr/115423134-Batililasma-doneminden-gunumuze-turk-sanati-ogrgor-elif-dastarli.html> (Erişim Tarihi: 20.10.2020)